Józef Kuffel

Kraków, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Aspekty temporalne w *Żywocie św. Kiryła Biełozierskiego*

Temporal Aspects in *The Life of St. Cyril of Beloozero*

Abstract: The article discusses the basic references of *The Life of St. Cyril of Beloozero* by Pachomius Logotheta against the ambiguous language and cultural category of time. Five temporal aspects emerging in the studied hagiographic monument of Old Russian literature were selected and discussed: author's time, recipient's time, historical time, symbolic time, and eternity.

Keywords: hagiography, hesychasm, Moscovite Rus, Pachomius Logotheta, St. Cyril of Beloozero

Wprowadzenie

W niniejszym artykule podejmiemy próbę zasygnalizowania podstawowych odniesień *Żywota św. Kiryła Biełozierskiego* autorstwa Pachomiusza Logotety wobec wieloznacznej kategorii językowo-kulturowej, jaką jest czas. Najpierw wyznaczymy pięć aspektów temporalnych określających naszą analizę, a następnie każdy z nich pokrótce omówimy:

1. czas autorski,
2. czas odbiorcy,
3. czas historyczny,
4. czas symboliczny,
5. wieczność.

1. Czas autorski

Czas autorski rozumiemy jako lata tworzenia utworu i perspektywę czasową hagiografa oraz osób, które bezpośrednio współuczestniczyły w powstaniu dzieła.

Pierwszy hagiograficzny utwór poświęcony założycielowi kiryło-biełozierskiego monasteru powstał z inicjatywy wielkiego księcia Wasyla II Ślepego (1415-1462) i metropolity moskiewskiego Teodozego (+1475). Zadanie napisania *Żywota* powierzyli Serbowi Pachomiuszowi Logotecie, który na krótko przed upadkiem Cesarstwa Wschodniego przybył na Ruś. Jest on cenionym autorem i redaktorem żywotów staroruskich świętych stosującym zasady Szkoły Wielkotypnowskiej.

Hagiograf nie zalicza siebie do bezpośrednich świadków działalności tytułowego bohatera swojego utworu – był on hieromnichem należącym do kolejnego pokolenia, który przed 1438 r. przybył do Nowogrodu z Athosu¹. Swoją opowieść o protoplaście Tebaidy Północy rozpoczyna od wyjaśnienia, w jaki sposób doszło do przewyciężenia owego dystansu czasowo-przestrzennego:

Помыслить же кто, яко иныя ми земли суща и не вѣдяще опасно яже о святем. И въправду, не бо своима очима видѣхъ того блаженнаго, ниже пакы что таковых бываемое, но, еще ми сущу далече, слышах о святѣм, колика чюдеса творить Богъ его ради, — зѣло удивихся. И сего ради, *овогда* повелѣнъ бывъ тогда самодръжцем великим княземъ Василиемъ Василиевичем и благословениемъ же Феодосиа митрополита всеа Руси приити въ обитель святаго и тамо своими ушесы слышати бывшая и бывающая чюдеса от богоноснаго отца, тѣмъже и великъ трудъ подъемъ далечайшаго ради растоания мѣстом. Но понеже **усердиемъ и любовию** еже къ святому, якоже нѣким ужемъ длъгымъ, влеком, путь преидох и обитель святаго достигъ².

Gorliwość prawosławnego mnicha, do którego jeszcze poza granicami Rusi docierały wieści o Starcu i cudach z nim związanych, skłoniła go – przyszłego autora *Żywota* – do podjęcia trudów dalekiej i niebezpiecznej podróży z monasteru troicko-sergijewskiego do Kiriłowa. Mnich pisze również o znaczeniu miłości do Świętego, co mogłoby świadczyć o szerzącym się kulcie. Być może jednak należałoby pojęcie „miłość”, którą „jak swego rodzaju ogromnych rozmiarów powrozem

¹ Na temat jego życia i działalności piśmienniczej zob. Г. Прохоров, *Пахомий Серб (Логофет), Электронные публикации Института русской литературы (Пушкинского Дома) РАН*, [online:] <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3059> (10.11.2018).

² *Житие и подвизи преподобнаго отца нашего игумена Кирилла*, [w:] *Преподобные Кирилл, Ферапонт и Мартиниан Белозерские*, ред. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 1994, s. 54. Wyóżnienie – tu i dalej autor artykułu (J.K.).

był pociągany”, odnieść do sensu, jaki się mu przydaje w dyskursie hezychastycznym. Miłość (cs. *Любовь*) jest to:

Boża energia jednocząca hipostazy Trójcy Świętej, określana jako wzajemne, najgłębsze przenikanie się, całkowite oddawanie siebie drugiemu (gr. *perichoresis*) – aż po doświadczenie wzajemnej tożsamości pomiędzy Nimi, przy zachowaniu własnej identyczności. Przestrzenią przyswajania niestworzonego daru Miłości Bożej jest modlitwa. Przyjmowany, konstytuuje on nowy, osobowy sposób istnienia oparty na synergii Bożej miłości i ludzkiej. Wyrazem przyswojenia tego daru staje się miłość do brata, która pomimo swej stworzonej jest zgodna z niestworzoną energią Bożą³.

Ta właśnie Miłość, której źródło jest transcendentne wobec człowieka (według określenia z traktatu św. Dionizego Areopagity jedno z „imion Bożych”⁴), stanowi cel życia chrześcijanina i moc sprawczą w przemianie prowadzącej do świętości – przeobótwienia (cs. *обожение*). Ona, jak widać, działa również w hagiografie, który w swej aktywności twórczej wchodzi z nią w synergę.

Zamysł utworu hagiograficznego nowego typu, poświęconego współczesnemu świętemu pochodzącemu z Moskwy, mógł wynikać nie tylko z pobudek wdzięczności wielkiego księcia wobec Kiriłowej Braci za poparcie w okresie smuty Dymitra Szemiaki. Wspólnicjator powstania *Żywota* – Teodozy – był pierwszym metropolitą noszącym tytuł „moskiewskiego i wszech Rusi” (dotychczas tytułowano ich „kijowskimi”)⁵. Został on wybrany z woli wielkiego księcia i z błogosławieństwem swego poprzednika metropolity Jony przez sobór wschodnioruskich biskupów, a więc w sposób niekanoniczny z punktu widzenia patriarchatu greckiego⁶. Być może w intencji moskiewskich decydentów Kirił Biełozierski miał pełnić rolę symbolu prawdziwej, samodzielnej Cerkwi ruskiej, zdolnej rodzić świętych nie mniejszego formatu niż ci, którymi szczyliły się pradawne patriarchaty.

³ *Matryca Pojęciowa Hezychazmu*: hasło «Любовь», [w:] J. Kuffel, *Hezychazm Rusi Moskiewskiej. Metoda interpretacji na podstawie wybranych zabytków literatury przekładowej i oryginalnej*, Kraków 2013, s. 63.

⁴ Zob. Pseudo-Dionizy Areopagita, *Imiona Boskie. Teologia mistyczna*. Listy, przeł. M. Dzielska, przedmowa T. Stępień, Kraków 1997.

⁵ Por. A. Карташев, *Московский период: Арх. Феодосий (1461-1464 гг.)*, [w:] idem, *История Русской Церкви*, [online:] https://azbyka.ru/otechnik/Anton_Kartashev/ocherki-po-istorii-russkoj-tserkvi-tom-1/11_4_1 (5.11.2018).

⁶ Dokładniej o okolicznościach wyboru metropolity Teodozego (Bywalcewa) – zob. В. Лурье, *Русское православие между Киевом и Москвой*, Москва 2009, s. 71-74. Autor utrzymuje, że nie ma dowodów na to, iż używano w odniesieniu do niego tytułu „Metropolita Moskwy i wszech Rusi”. Według niego Teodozy, podobnie jak jego poprzednik, zachował tytuł „metropolity Kijowa i wszech Rusi”, a dopiero w XVI w. w oficjalnym tytułowaniu Kijów zastąpiono Moskwą.

Pachomiusz, przebywając w ziemi biełozierskiej (1462-1463), nie tylko rozmawiał z mnichami, którzy znali osobiście założyciela wspólnoty, ale ponadto kierował warsztatem piśmienniczym monasteru, przekazując swoje umiejętności kontynuatorom tradycji św. Kiriła. Autor *Żywota* przywołuje z imienia ihumena Kasjana i starca Martyniana spośród grona pozostających jeszcze przy życiu uczniów, których spotkał w ziemi biełozierskiej:

Видѣхомъ тамо настоателя тоя обители Касиана именем, достойна игуменом глаголатися, мужа, от многих лѣтъ въ трудѣх постничьскихъ състарѣвшася. Сей убо множае начат ми глаголати нѣчто о святем написати, бѣше бо велию вѣру имѣя къ блаженному Кирилу, иже самовидецъ бѣше блаженаго и многым его чудесемъ сказатель ми истинный бысть. Обрѣдохъ же тамо и иныхъ многихъ от ученикъ его. Яко столпи непоколѣбими въистинну пребывающе, иже многа лѣта живше съ святымъ, въ всемъ ревнующе учителю своему, якоже научени бывше отъ него. И ничтоже предѣла отечьскаго не разорися от нихъ, но тако пребывающе бяху благодатию Христовою въ постѣхъ и въ молитвахъ и бдѣніихъ, безмолствующе: якоже видѣше отца творяща сѣя, тѣхъ хуся собою и дѣлы исправили, якоже бы рещи: «Сии — родъ ищущихъ Господа и ищущихъ лице Бога Иаковля». Паче подобно глаголати: «Сии — деревья доброплодна, ихъже насади Господь Богъ нашъ». И бѣше видѣти образъ тѣхъ житиѣ доволень и кромѣ писаниѣ къ извѣщенію тѣхъ добродѣтелей.

Ихъже азъ въпросивъ о святѣмъ, начаша бесѣдовати ко мнѣ о житиі святого и о чудесѣхъ, бывающихъ отъ него: овѣ — сѣя, ини же — подобна тѣмъ. И на многы различны части глаголанна бѣ святого дѣйствіѣ. Елма же азъ слышавъ отъ самовидца того житиѣ паче же достовѣрнѣйшая отъ самого того ученика Мартиниана именемъ [...] ⁷.

Jak mogliśmy się przekonać, Pachomiusz zaświadcza, że dane mu było własnymi oczami oglądać uczniów wiernie zachowujących praktykę swego Starca, i w oparciu o ich wizerunki zrekonstruował jego realny, a nie tylko symboliczny (w znaczeniu ikony) obraz. Użyte sformułowanie „kolumny nieporuszone” (cs. *яко столпи непоколѣбими въистинну пребывающе*) sugeruje niezmiennosc – stalosc – nieprzemijalnosc, czyli niepodleganie determinacjom czasowym owego żywego wizerunku.

⁷ *Житие и подвизи...*, s. 54.

2. Czas odbiorcy

Ten aspekt dotyczy perspektywy, z której widziały świętego pokolenia czcicieli oraz czytelników jego *Żywota*. Nie będziemy dłużej zatrzymywać się na tym zagadnieniu, zwrócimy tylko uwagę na fakt, że w pierwszym pokoleniu jest on tożsamy z czasem autorskim, a w kolejnych coraz bardziej się od niego oddala – aż do dnia dzisiejszego.

W jego ramach można również rozpatrywać epizod powstawania niniejszego artykułu – czyli kolejne odczytanie *Żywota* z perspektywy „tu i teraz” współczesnego czytelnika.

3. Czas historyczny

Mamy na myśli okres, którego dotyczą opisane postaci i wydarzenia, w tym wypadku widziany zgodnie ze średniowieczną, prawosławną historiozofią. W literaturze staroruskiej historyczne dzieje Rusi przedstawia się w łańcuchu dziejów kolejnych ludów przyjmujących chrześcijaństwo, ze szczególnym akcentem na bizantyńsko-słowiańską wspólnotę religijno-kulturalną. Postać św. Kiriła wiąże się z późniejszym etapem owych dziejów, zapoczątkowanym w XIV w., w okresie niewoli mongolskiej, kiedy pod egidą Moskwy następuje jednoczenie ziem ruskich.

Od samego początku swej monastycznej drogi Kirił obracał się w środowisku uczniów św. Sergiusza z Radoneża uznawanego za duchowego Przewodnika Rusi Moskiewskiej. Nie przypadkiem Kirił został mnichem moskiewskiego monasteru Simona, gdzie ihumenem był Teodor, bratanek św. Sergiusza. Jak czytamy w Pachomiuszowym żywocie – archimandryta troicki utrzymywał zażyłe relacje z obydwoma mnichami⁸. Po wyborze archimandryty Teodora na arcybiskupa rostowskiego (1386 r.) to Kirił został jego następcą. Sprawowanie funkcji przeszkadzało jednak pełnemu odosobnieniu i naruszało milczenie (cs. *мого безмолвие нпечеуаху*⁹). Z tego powodu wbrew prośbom braci postanowił z niej zrezygnować i ukrył się w Starym Simonowie. Nadzieje na to, że nie będąc ihumenem, uzyska warunki do praktykowania milczenia, najwidoczniej jednak zawiodły. Dlatego pustelnik zaczyna myśleć o jeszcze większym oddaleniu się od świata.

Mniej więcej w sześćdziesiątym roku życia – wiedziony pragnieniem hezychii – Kirił wraz z simonowskim ekonomem Fierapontem opuszczają potajemnie

⁸ Zob. *ibidem*, s. 66-67.

⁹ *Ibidem*, s. 70.

Moskwę, udając się w odludne lasy ziemi wołogodzkiej. W ten oto sposób nad malowniczymi jeziorami Biełozierza – w odległości mniej więcej 18 kilometrów od siebie – powstaną dwa słynne centra monastyczne¹⁰.

4. Czas symboliczny

Umownie ów aspekt temporalny będziemy nazywali czasem „realnym” – jest on zaszyfrowany w substracie hagiograficznym stosownie do funkcji i właściwości gatunku. Spróbujemy uzasadnić tezę, zgodnie z którą w *Żywocie* przekazano świadectwo o epoce kształtowania się moskiewskiej formacji państwowej. W intencji jej elit etos kulturalno-religijny zjednoczonej Rusi miał się opierać na idei oraz praktyce modlitewno-ascetycznej hezychazmu kultywowanej w środowiskach monastycznych.

Hagiograf celowo zaakcentował w działalności protoplasty Tebaidy Północy wątek hezychastyczny. Sam Pachomiusz związany był z tym kierunkiem duchowym zarówno przez pobyt na Athosie, jak i kraj swego pochodzenia. Wszak po upadku drugiego Królestwa Bułgarskiego to właśnie Serbia stanie się na pewien czas kontynuatorką Szkoły Wielkotypnowskiej¹¹.

Pojawienie się hezychastów na Rusi związane było z rozkwitem literatury bizantyńskiej eksponującej kierunek mistyczno-ascetyczny prawosławia – w związku ze zwycięstwem palamizmu na soborach w Konstantynopolu około połowy XIV w. Dzięki patriarchom palamitom – uczniom autora *Triad* oraz Grzegorza Synaity – a także dokonaniom bułgarskich i serbskich *kniźników*¹² do wschodnich Słowian docierają przekłady pism Świętych Ojców, zarówno wcześniejszych, jak i im współczesnych.

Nurt hezychazmu w kulturze Rusi przełomu XIV i XV w. jest obecny głównie w literaturze przekładowej, liturgii oraz ikonografii. W pierwszych dziesięcioleciach XV w. ujawnia się również w utworach rodzimych hagiografów stosujących stylistykę „splatania słów” (cs. *плетение словес*) wypracowaną w środowisku bułgarskiego patriarchy Eutymiusza. W nowej hagiografii literatura staroruska dorównała twórczości pobratymców z Południa wspaniałymi żywotami św. Sergiusza z Radoneża i Stefana Permskiego – autorstwa Epifaniasza Mądrego.

¹⁰ Пор. Г. Прохоров, *Преподобный Кирилл Белозерский – деятель православного возрождения*, [w:] *Преподобные Кирилл, Ферапонт...*, s. 22-23.

¹¹ Пор. Р. Пиккио, *История древнерусской литературы*, Москва 2002, s. 133.

¹² Zob. *ibidem*, s. 129-141.

Zasługą św. Sergiusza i pierwszego pokolenia jego uczniów było bezprecedensowe ożywienie zainteresowania księgami na Rusi. Wiodąca prym na przełomie XIV i XV w. kolekcja manuskryptów monasteru troicko-sergijewskiego¹³ stanie się wzorcem dla licznych, nowo zakładanych wspólnot monastycznych, pełniących rolę centrów piśmiennictwa, edukacji i nauki¹⁴.

Pierwszy ihumen kirilo-biełozierski szczególną wagę przydawał działalności piśmienniczej, angażując w nią całą wspólnotę. Wśród zachowanych dwudziestu sześciu manuskryptów powstałych w kręgu św. Kiryła wyjątkowe znaczenie – ze względu na hezychastyczny charakter – mają trzy egzemplarze *Drabiny rajskiej*. Spomiędzy dzieł zredagowanych przez samego Starca najważniejszy jest zabytek przechowywany w Oddziale Rękopisów Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu, opublikowany pod znamioną nazwą *Encyklopedia staroruskiego ihumena XIV-XV w.*¹⁵ Ów 862-stronicowy manuskrypt układa się w integralną całość uzasadnioną potrzebami hezychazmu.

Własna twórczość oraz krąg lektur stanowią najlepsze źródło danych potwierdzających tezę o przynależności biełozierskiego *kniźnika* do nurtu duchowego bizantyńsko-słowiańskiego hezychazmu. Potwierdzone to zostało jednoznacznie w jego pierwszym *Żywocie* powstałym w oparciu o świadectwa współczesnych mu przedstawicieli tejże Tradycji.

5. Wieczność

Zgodnie z prawosławną wizją pojęcie „wieczność” wyznacza perspektywę wyniesienia człowieka do Bożego modusu istnienia, tj. nowy stan ludzkiej natury nieograniczonej uwarunkowaniami czasowymi, określanej w literaturze patrystycznej mianem przeobóstwienia (ros. *обоженіе*). W tej ostatniej – ostatecznej – perspektywie spotykają się wszystkie aspekty temporalne związane z *Żywotem św. Kiryła Biełozierskiego*.

Na uwagę zasługuje to, że zaproponowane ujęcia kategorii czasu są ze sobą powiązane, przenikają się wzajemnie i częstokroć nie sposób jest je precyzyjnie roz-

¹³ Пор. Преподобные Нил Сорский и Иннокентий Комельский, *Сочинения*, изд. подг. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 2005, s. 8.

¹⁴ Пор. В. Иконников, *Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории*, Киев 1869, s. 94.

¹⁵ Szczegółowo na temat rękopisów kręgu św. Kiryła oraz zawartości wspomnianego zbioru – zob. *Предисловие*, [w:] Г. Прохоров, *Энциклопедия русского игумена XIV-XV вв. Сборник преподобного Кирилла Белозерского*. Отв. ред. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 2003, s. 9-13.

graniczyć. Możemy zauważyć ponadto ich hierarchiczność, co w sposób oczywisty wpływa na wymowę utworu. Ustalenie owej hierarchii ma zresztą decydujące znaczenie dla interpretacji *Żywota*. W intencji hagiografa ostatni aspekt naszego wyводу wysuwa się na pierwszy plan. Wieczność, która stanowi podstawową kategorię chrześcijańską, w tym wypadku ukazywana jest jednak przez pryzmat hermeneutyki hezychazmu.

Najważniejszy termin – „hezychia” (cs. *безмолвие*) – owego kierunku mistyczno-ascetycznego, który rozwijał się w okresie pomiędzy IV i XV w. na terenie Bizancjum, a potem również wśród prawosławnych Słowian, stanowiąc rdzeń prawosławnej antropologii, w utworze Pachomiusza również pełni decydującą rolę. Słowo to możemy tłumaczyć jako ‘milczenie’, ‘wyciszenie’, ale też ‘uspokojenie’ – rozumiane jako głęboki pokój ogarniający wszystkie psychosomatyczne aspekty osoby ludzkiej.

Jak czytaliśmy powyżej – we fragmencie początkowym *Żywota* – uczniowie naśladowcy Starca: „[...] niczego nie zmienili w regułach Świętych Ojców, ale łaską Chrystusową [prowadzeni] dni spędzają w postach, modlitwach i czuwaniach, **praktykując hezychię** (cs. *безмолвствуюя*) jako widzieli czynił to ich ojciec, tak też sami starają się wypełniać [...]”¹⁶.

W simonowskim monasterze – jednym z głównych centrów moskiewskiego hezychazmu, którym kierował archimadryta Teodor, bratanek i uczeń św. Sergiusza z Radoneża – spełniło się pragnienie Koźmy (przyszłego ihumena Kiryła) bycia mnichem. Po przejściu okresu prób w piekarni i kuchni, pod kierunkiem hezychasty starca Michała, zapragnął odizolować się w celi, jak podkreśla hagiograf: „не покоя ради, но яко да от **безмолвнѣа** болше умиление стяжати в келии”. Później zaś – wbrew naleganiom wspólnoty – rezygnuje z funkcji archimandryty, którą objął po chirotonii Teodora na arcybiskupa rostowskiego, a motywację jego określa to samo dążenie do hezychii:

Мнози отвсюду князи и велможи приходяху к нему ползы ради и того безмолвие пресѣцаху, тѣмже помысли оставити начальство и в келии **безмолѣствовати**, еже и сътвори, оставь бо настоательство и в келию свою отиде. Братиамъ много молившим его же не отлагати настоательства санъ, но тѣй никакоже послушаше их и тако прочее въ тризнище подвига болшаго вшед – **безмолѣствовати** начять, никоеже ими попечение от внѣшних¹⁷.

Potem, nie będąc już archimandrytą, opuszcza Nowe Simonowo, aby z dala od rozproszeń cenobitycznej wspólnoty i ludzkiej zawiści zajmować się tym, co uważa za cel życia monastycznego: „Отходит оттуду въ древний монастырь Рождества

¹⁶ *Житие и подвизи...*, s. 54 (przeł. J.K.).

¹⁷ *Ibidem*, s. 70.

Пречистыя и тамо **безмолъствуеть** бяше”¹⁸. Tam właśnie, w samotnej celi, pośród ruin monasteru simonowskiego, którym wcześniej kierował, podczas modlitwy o północy doznaje cudownego objawienia, w którym Bogurodzica wskazuje mu miejsce realizacji jego pragnień. Ograniczenia czasowo-przestrzenne w momencie mistycznego widzenia przestają mieć znaczenie:

Бяше же обычай святаго по многом своем правилѣ и славословениихъ въ глубокий вечеръ, егда хотяше нѣчто мало сна вкусити, и абие послѣди Акафисто Пречистыя пояше. Тако бо всегда творяше. Случи же ся ему въ едину от ноций молящуся, вечеру глубокоу сушу, и Акафисто Пречистѣй по обычею поющу пред образом ея, и егда доиде мѣста, писаннаго въ икосѣ, «Странно рожество видяще, устранимся мира и умъ на небо преложимъ», абие слышит гласъ глаголющъ: «Кирииле, изыде отсюда и иди на Бѣлоезеро, тамо бо уготовах ти мѣсто, в немже можеша спастися». И абие съ гласом онѣм свѣтъ велий явися тогда. Отворив же оконце кѣлии, видит свѣтъ, сияющъ къ *полунощнымъ* странамъ Бѣлаго озера. И гласом онѣм, яко перстом, показаше мѣсто то, идѣже и нынѣ монастырь стоит. Тѣмже святой Кирииль от гласа оного и видѣнія радости многы исполнився. Разумѣ бо отъ самого того гласа святаго и видѣнія, яко не презрѣ Пречистая прошения его, и всю ночь бяше дивяся бывшему съ гласом видѣнію, и не бяше ему она ночь яко ночь, но яко день пресвѣтлый¹⁹.

Wkrótce po tym widzeniu – po powrocie z ziemi wołogodzkiej simonowskiego ekonoma, starca Fieraponta – Kirił zadaje pytanie: „есть ли мѣста тамо на Бѣлѣзере, идѣже мощно **безмолъствовати** иноку?”²⁰. Po udzieleniu odpowiedzi twierdzącej dwaj starcy wspólnie podejmują decyzję o opuszczeniu Moskwy.

Po przybyciu na miejsce, gdzie dziś wznosi się monaster kiriło-biełozierski, jego założyciel wypowiada słowa, które możemy uznać za kulminację ziemskich poszukiwań Starca, a zarazem centralny fragment utworu:

По обхождении же многих мѣстъ, послѣди приидоша на мѣсто, идѣже нынѣ монастырь стоит. И абие позна святой прежде указанное ему мѣсто и възлюби его зѣло. И сътворивъ молитву, и рече: „**Се покой мой въ вѣкы вѣка. Здѣ вселюся**, яко Пречистая изволи его. Благословенъ Господь Богъ отнынѣ и до вѣка, иже услыша моление мое”. И тако крестъ въдрузивше на мѣстѣ, и благодарный канонъ отпѣвше в похвалу Пречистые Владычице наша Богородици и Приснодѣвыя Марии²¹.

¹⁸ *Ibidem*, s. 72.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

W sformułowaniu „Oto pokój mój na wieki wieków. Tutaj zamieszkać” – autor *Żywota* ustami Świętego wyraził głęboki sens hezychii, określając jednocześnie uniwersalny cel dążeń wyznawców prawosławia. Jest to ów pokój obiecany w Ewangelii przez Chrystusa, którego świat dać nie może²². Nie podlega on żadnym ograniczeniom czasowym, tzn. nigdy nie przemija ani nie słabnie, ale ogarnia ludzkie serce niewysłowioną pełnią i poczuciem bezpieczeństwa. W sensie znaczeniowym, dla prawosławnej antropologii, jest to termin bliskoznaczny dla takich słów jak: przebóstwienie, mądrość scalająca (gr. *sophrone*, cs. *целомудрие*) oraz zbawienie (gr. *soteria*, cs. *спасение*). Hezychasta pragnie osiągnąć ów nowy, przekraczający to, co znamy, stan istnienia – temu poświęca wszystkie swoje siły – jest on wynikiem realnej w sensie ontologicznym przemiany ludzkiej natury. W ujęciu antropologii synergijnej, dla której m.in. hagiografia stanowi materiał badawczy, jest to przekroczenie granicy ontologicznej. Wówczas prawa obecnej egzystencji, w której przejawiają się skutki grzechu, przestają determinować myśli, uczucia, postępowanie i całe nasze doczesne życie. Święty to nowy człowiek, przemieniający się w procesie duchowym, którego początek wyznacza chrzest, a kresem jest doskonale upodobnienie²³, tj. utożsamienie z Chrystusem. Przez zjednoczenie z Nim zostaje przekroczona granica wieczności, a nieubłagane czas i śmierć zostają przewyciężone – przestają być rozpatrywane jako ograniczenie i przekleństwo, a przeistaczają się w sprzymierzeńców w realizacji ostatecznego celu, którym jest wkroczenie w wymiar życia Bożego.

Bibliografia

Kuffel J., *Hezychazm Rusi Moskiewskiej. Metoda interpretacji na podstawie wybranych za-
bytków literatury przekładowej i oryginalnej*, Kraków 2013.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia Online, Poznań 2003, [online:] <http://www.biblia.deon.pl/>.

Pseudo-Dionizy Areopagita, *Imiona Boskie. Teologia mistyczna*. Listy, przeł. M. Dzielska, przedmowa T. Stępień, Kraków 1997.

Житие и подвизи преподобнаго отца нашего игумена Кирилла, [w:] *Преподобные Кирилл, Ферапонт и Мартиниан Белозерские*, ред. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 1994.

²² Por. „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak jak daje świat, Ja wam daję. Niech się nie trwoży serce wasze ani się lęka!” (J 14, 27, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Biblia Tysiąclecia Online, Poznań 2003, [online:] <http://www.biblia.deon.pl/> (30.10.2018).

²³ Por. „święty mnich”, cs. *преподобный* – pojęcie to wyraża nadzwyczajne, doskonale podobieństwo do Boga.

- Иконников В., *Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории*, Киев 1869.
- Карташев А., *Московский период: Арх. Феодосий (1461-1464 гг.)*, [w:] tegoż, *История Русской Церкви*, [online:] *Православная энциклопедия, «Азбука веры»*, https://azbyka.ru/otechnik/Anton_Kartashev/ocherki-po-istorii-russkoj-tserkvi-tom-1/11_4_1.
- Лурье В., *Русские православные между Киевом и Москвой*, Москва 2009.
- Преподобные Нил Сорский и Иннокентий Комельский, *Сочинения*, изд. подг. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 2005.
- Пиккио Р., *История древнерусской литературы*, Москва 2002.
- Прохоров Г., *Пахомий Серб (Логофет)*, *Электронные публикации Института русской литературы (Пушкинского Дома) РАН*, [online:] <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3059>.
- Прохоров Г., *Энциклопедия русского игумена XIV-XV вв. Сборник преподобного Кирилла Белозерского*. Отв. ред. Г. Прохоров, Санкт-Петербург 2003.

Informacja o Autorze

Dr hab. Józef Kuffel, prof. UJ (Юзеф Куффель) – pracownik Katedry Średniowiecznej i Nowożytnej Literatury Rosyjskiej Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.
e-mail: jozef.kuffel@uj.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-8223-6209>